

Прычыны цяжкасцей з вызначэннем аўтара яшчэ і ў тагачаснай тэндэнцыі не адхіляцца значна ад арыгінала, у слаба выяўленых стылёвых асаблівасцях, а яшчэ і ў невысокай часам мастацкай якасці арыгіналаў, у іх нівеліраванай, дыстыляванай мове. Але вось жа не ўдаецца пакуль устанавіць, хто ж пераклаў “Узнятую цаліну” М. Шолахава – твор неардынарны. І пераклад быў добры, яго нават перавыдалі пасля вайны.

Сярод перакладчыкаў прозы ёсць прафесіяналы, у якіх выпрацаваўся асабісты почырк, і іх пераклады пазнаюцца. Гэта можна сказаць пра рускіх перакладчыкаў Н. Галь, Р. Райт-Кавалёву, І. Кашкіна, нашых – В. Сёмуху, Ю. Гаўрука, В. Рабкевіча, А. Жука, В. Рагойшу, І. Чароту, А. Асташонка, Л. Баршчэўскага, У. Сіўчыкава... А па чым яны пазнаюцца? Па багатым слоўніку, па ўменню пераўвасобіцца ў аўтара арыгінала, абраць адпаведную стылёвую манеру.

Т.А. Марозава

ЖАНРАВА-СТЫЛЯВАЯ АДМЕТНАСЦЬ БЕЛАРУСКАГА ФАЛЬКЛОРУ ПЕРЫЯДУ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ

Беларускі фальклор перыяду Вялікай Айчыннай вайны ў жанравых адносінах ахоплівае традыцыйныя формы вуснай паэтычнай творчасці, аднак, у адпаведнасці з патрэбамі канкрэтна-гістарычнага часу, традыцыйныя жанры атрымліваюць актуальнае, новае гучанне. Уся вусна-паэтычная творчасць названага перыяду падзяляецца на два асноўныя віды – **франтавы і партызанскі фальклор**.

Першымі збіральнікамі франтавога і партызанскага фальклору былі кіраўнікі палітаддзелаў, камісары, работнікі друку. Яны не толькі перадавалі ў музеі, архівы, Дамы народнай творчасці свае запісы, але і друкавалі народныя песні, прыпеўкі, прымаўкі, гумарэскі, сатырычныя апавяданні ў франтавых выданнях, падпольным друку, у партызанскіх рукапісных і машынапісных зборніках.

Збіранне і вывучэнне беларускага фальклору названага перыяду пачалося адразу пасля вызвалення Беларусі. І.В. Гутараў, М.Я. Грынблат, Л.Р. Бараг, В.І. Зазека, М.С. Меяровіч, Л.С. Мухадзінская, В.Т. Тарасаў і інш. запісвалі народныя творы і рабілі іх даступнымі для насельніцтва. Як падкрэслівае А.С. Фядосік, даследчык вусна-паэтычнай творчасці беларусаў дадзенага часу, важнейшай каштоўнасцю народнай творчасці

з’яўляецца не толькі тое, што фальклор – своеасаблівы летапіс, праўдзівы паэтычны дакумент, які адлюстраваяў гераічную барацьбу савецкага народа з фашысцкімі захопнікамі, а галоўным чынам тое, што ў ім раскрываецца ўнутраны свет і маральны дух удзельнікаў барацьбы, выражаюцца пачуцці і мары, якія аб’ядналі ў тыя цяжкія гадзіны мільёны савецкіх людзей у іх імкненні адстаяць сваю Радзіму [4, с. 16–17].

Найбольш значным і поўным зборам народнай творчасці 1941–1945 гг. у Беларусі з’яўляецца капітальная праца “Беларускі фальклор Вялікай Айчыннай вайны” (1961). Тут сабраны творы ўсіх жанраў, якія бытавалі ў тыя часы. Праўда, як паказаў А.С. Фядосік у адным з сваіх даследаванняў, назва дадзенай работы не зусім дакладная: не ўсе тэксты, якія былі ўключаны ў зборнік, з’яўляюцца фальклорнымі. Аўтары многіх вершаў, песень, гумарэсак вядомыя. Да таго ж не ўсе гэтыя творы атрымалі распаўсюджанне ў вусным бытаванні [4, с. 21]. Тым не менш дадзеная заўвага ніколі не зніжае вартасці дадзенага выдання, складальнікі якога паспрабавалі быць аб’ектыўнымі, змясціўшы ў адной кнізе найбольш папулярныя ў народзе творы ваеннага часу.

Асноўным напрамкам ідэйнага зместу беларускага фальклору перыяду Вялікай Айчыннай вайны былі патрыятычныя думкі, жаданні, памкненні, настроі і перажыванні савецкага народа. Яны якрава адлюстраваліся ў мабільных жанрах, невялікіх па аб’ёме і ёмкіх па змесце. Вызначыць, якія з жанраў трымалі абсалютнае лідэрства па папулярнасці, не ўяўляецца магчымым, таму што ў кожны канкрэтны момант вайны актуалізацыю атрымлівалі неабходнага кантэксту творы. Аднак у агульным склад фальклору беларусаў ваеннай пары можна акрэсліць наступнымі жанрамі:

1. Ліра-эпічныя творы, напісаныя ў вершаванай форме, якія адлюстроўваюць канкрэтныя гістарычныя падзеі ці гераічныя подзвігі пэўных асоб (напрыклад, Канстанціна Заслонава ці Зоі Касмадзем’янскай):

На мяжы, дзе зломак кукурузы
Перавесіў пер’е цераз тын,
Спіць Герой Савецкага Саюза
Партызан Заслонаў Канстанцін...
...Ой крыніца, ты мая крыніца,
Гэтай песні нам не даспяваць,
Каб не куля недаварна – фрыца,
Жыць бы, жыць табе і ваяваць... [1, с. 59].

Да гэтай групы твораў адносяцца і напісаныя ў паэтычнай форме **паэмы-гісторыі** партызанскіх атрадаў, своеасаблівыя партызанскія справаздачы. Як правіла, ствараліся такія паэмы ў выглядзе асобных песень і нават у розных зонах, пасля чаго аб'ядноўваліся ў адзіны твор у адпаведнасці з апісваемымі падзеямі. Адзначым, што назва “паэма” для такіх твораў досыць умоўная.

2. Паэтычныя творы гераічнай тэматыкі, а таксама лірычныя песні і вершы, якія закраналі моманты духоўнага жыцця і побыту савецкіх людзей ва ўмовах ваеннага часу. Напрыклад, ў партызанскіх песнях адлюстравана радасць беларусаў-партызан з нагоды магчымасці слухаць маскоўскія радыёперадачы, знаходзячыся ў глыбокім тыле ворага:

У лесе на імшыстай палянцы,
Пад восеньскі шум баравы
Сышліся мы ў цёмнай зямлянцы,
Каб голас паслухаць Масквы...

Вось гримнулі воплескі громам,—
Зямлянка, зямлянка, зважай! —
І голас, як сонца знаёмы
Пачуў беларускі наш край... [1, с. 15].

Важная жанравая адметнасць песеннай творчасці ваеннага часу — функцыянаванне такіх жанравых разнавіднасцей, як **песні-маршы, песні-клятвы**, у змесце якіх адлюстравалася гарачае жаданне адпомсціць ворагу за пакуты і здзекі, за спаленыя гарады і вёскі, а таксама шчырыя клятвы Радзіме і свайму народу перамагчы. Значную частку лірычных твораў складалі **песні-паланянкi**, носьбітамі якіх з'яўляліся вывезеныя ў Германію на прымусовую працу дзяўчыны. Тэксты названых твораў пранізаны горыччу растання з роднымі, тужой і болем, у сувязі з чым маюць спецыфічную стылістыку: у іх прысутнічаюць рысы плачу-скаргі, характэрныя творам пахавальнай абраднасці беларусаў.

Актыўнае бытаванне лірычных песень тлумачыцца галоўным чынам тымі абставінамі, што іх змест выклікаў асацыяцыі з пэўнымі эпізодамі з жыцця савецкіх людзей, што адпавядала іх перажыванням. Пераасэнсаванне традыцыйных сюжэтаў (як, напрыклад, песень-плачаў з пахавальнай абраднасці) адбывалася пад уплывам новых падзей, настрояў і думак народа.

3. Аповедныя жанры няказкавай (легенды, паданні, анекдоты, успаміны), **радзей – казкавай** (уласна казкі) **прозы**. Праўда, як указвае беларускі даследчык К.П. Кабашнікаў, жанравая класіфікацыя ваенных запісаў народнай прозы дастаткова прыблізная, што абумоўлена невыразнасцю жанравых межаў твораў таго часу. Тым не менш сутракаюцца прыклады фіксацыі некалькіх новых казак, хаця ў некаторых з іх заўважаецца выразны ўплыў літаратурнай традыцыі. Такія казкі як “Змей Гарыныч”, “Жываглот”, “Варажбітка”, “Пагадаў” абавіраюцца на дасягненні традыцыйных казак і выкарыстоўваюць спецыфічна адметныя матывы, вобразы і мастацкія сродкі.

Некаторыя творы можна аднесці да **паданняў**, калі пад апошнімі мець на ўвазе апавяданні пра рэальную мясцовасць і сапраўдныя падзеі, што атрымалі паэтычную інтэрпрэтацыю. Сярод іх – паданне “Пра мужыка Івана”, у якім расказваецца пра мужнасць і гераізм беларускага селяніна, які паўтарыў подзвіг Івана Сусаніна. Размова ідзе пра рэальнага селяніна і рэальную падзею, хаця названая сітуацыя – знічтажэнне ворагаў, якіх герой завёў у балота, і смерць самога героя ад рук ворагаў – не аднойчы ўзнікала і ў час Айчынай вайны 1812 г., і ў Вялікую Айчынную вайну і стала досыць устойлівым фальклорным сюжэтам [2, с. 27–30].

У беларускім ваенным фальклоры прадстаўлены і такія жанр, як **легенда**. Нягледзячы на тое, што некаторыя легенды звязаны з імёнамі канкрэтных людзей (а гэта пэўным чынам выклікае пярэчанні з боку азначэння легенды як вуснага апавядання, у аснове якога ляжыць фантастычны вобраз), апавяданне тут атрымлівае гераіка-фантастычны характар. У вобразе К. Заслонава яскрава прасочваюцца рысы казачнага волата, якому цудоўны памагаты – старэнькі дзядуля – дае каня, меч і прадказвае бессмяротнасць [2, 30].

Значную колькасць апавядальных жанраў перыяду Вялікай Айчынай вайны складаюць невялікія па аб’ёме творы сатырычнага ці гумарыстычнага характару – **анекдоты, шуткі, гумарэскі**. Жанравыя межы паміж творамі такога кшталту невыразныя: як правіла, пры фіксацыі на паперу назву твору давалі самі выканаўцы, зыходзячы з традыцыі замацавання дадзенага твора ў салдацкім, партызанскім ці сялянскім асяроддзі. Стылёвая дамінанта названых твораў – кампазіцыйная дасканаласць раскрыцця зместу пры дапамозе фінальнай кропкі апавядання – нечаканасці развязкі сітуацыі.

4. Парэміі. Падчас Вялікай Айчынай вайны была створана велізарная колькасць менавіта партызанскіх прымавак і прыказак. Яны былі распаўсюджаны на акупіраванай тэрыторыі ўсюды і ствараліся не

адзінкамі, а сотнямі. Спецыфіка парэмій названага гістарычнага перыяду заключаецца ў тым, што асновай іх стварэння з'яўляліся, з аднаго боку, яскравыя крылатыя выразы і выказванні, кінутыя мімаходам як трапныя характарыстыкі да зместу канкрэтнай размовы ці гутаркі, з другога – назвы партызанскіх газет і лістовак тыпу “У нас дорога одна – партизанская война”; “Берись за топор: враг пришел”; “На пост иди – в оба гляди”.

Партызанскія парэміі фіксуюць імёны партызан, якія здзейснілі самаадданыя ўчынкi і подзвігі, назаўсёды занатаваўшы памяць пра такіх герояў як Каўпак, Сабураў, Фёдараў, Стральцоў, Заслонаў, а таксама іншых вядомых камандзіраў партызанскіх атрадаў і радавых змагароў: “Крепко бьет Ковпак фашистских собак”; “Будет знать фашистская шкура партизана Сабурова”; “Где воюет Стрелец – там врагу конец”; “Взорвал Константин Заслонов десятки эшелонов”, “Не в землянке сидят партизанки”; “Бьёт Альбина из карабина”; “Где жарко, там и санитарка”; “Партизанка Маша – разведчица наша” [3, с. 14–15].

Такім чынам, фальклору беларусаў перыяду Вялікай Айчыннай вайны характэрны наступныя рысы:

1) творы дадзенага перыяду адлюстроўваюць рэаліі ваеннай рэчаіснасці, якія найбольш хвалявалі савецкіх людзей. У стылёвым плане яны вельмі пафасныя і часам сатырычна заостраныя;

2) асаблівасці функцыянавання фальклорных твораў былі абумоўлены перш за ўсё жорсткімі ўмовамі жыцця падчас акупацыі і барацьбой супраць захопнікаў;

3) у жанрава-відавых адносінах творы вайны абмежаваны песнямі і парэміямі, анекдотамі і сказами, легендамі, паданнямі і прыпеўкамі – іншымі словамі, тэкстамі, якія здольныя адразу, імгненна адрэагаваць на веянні часу. Вялікія па аб'ёме творы эпічнага кшталту ў гэты перыяд мала актуалізаваныя (хаця нешматлікія прыклады, якія нагадваюць названыя жанры, усё ж такі прысутнічаюць у запісах тых гадоў), нягледзячы на выключную кансалідацыю маральных сіл насельніцтва, аб'яднанага адзіным імкненнем – перамагчы агрэсара;

4) у адносінах да традыцыйнай вусна-паэтычнай творчасці фальклорная спадчына Вялікай Айчыннай вайны мае значныя адрозненні і ў стылістычных, і ў жанравых, і ў ідэалагічных адносінах, нягледзячы на агульнасць у плане дыфініцыі твораў, якія функцыянавалі ў той час. Гэта тлумачыцца тым, што ваенныя тэксты былі ў сацыяльным і ідэалагічным планах дэтэрмініраваны гістарычным часам, арыентаваны на падтрымку баявога духу і ўмацаванне веры ў перамогу. Тым не менш гэта не быў

сацзаказ у прамым значэнні слова. Кожны фальклорны жанр таго часу мадэляваў мастацкі свет па адзінай апазіцыі “мы – чужыя”, таму што толькі гэта было жыццёва важна на дадзены гістарычны момант.

Літаратура

1. Беларускі фальклор Вялікай Айчыннай вайны / Пад рэд. акад. АН БССР П.Ф. Глебкі, чл.-карэсп. АН БССР І.В. Гутарава, к.ф.н. С.К. Майхровіча. Мінск, 1961.
2. Кабашнікаў К.П. Апавядальныя жанры беларускага фальклору Вялікай Айчыннай вайны (пытанні класіфікацыі) // Вялікая Айчынная вайна ў фальклоры і мастацтве Беларусі. Мінск, 1985.
3. Фядосік А.С. Народна-паэтычная творчасць перыяду Вялікай Айчыннай вайны і рэчаіснасць // Вялікая Айчынная вайна ў фальклоры і мастацтве Беларусі. Мінск, 1985.
4. Фядосік А.С. Народная паэзія барацьбы. Мінск, 1981.

І.І. Міхно

ТРАНСФАРМАЦЫЯ ЖАНРУ ЛІСТА Ў БЕЛАРУСКАЙ І РУСКАЙ ЛІТАРАТУРАХ

Усходнеславянскія літаратуры доўгі час існавалі ў рамках пэўных канонаў: аўтар укладваў змест у звыклых формы і рамкі, прытрымліваючыся ўстойлівага этыкету. Вечнасць і Сусвет – дзве восі, вакол якіх будаваліся тагачасныя творы. Пранікненне смеху – грахоўнага па ступені пачатку – ішло вельмі марудна. Дробнымі частачкамі ўбіваўся ён у гмах традыцыйнай літаратуры. Нязначныя ўкрапленні змяніліся сапраўднымі перламі, народжанымі ў народзе ці створанымі асобнымі, часта невядомымі аўтарамі.

Разбурэнне кананічнасці літаратуры ў многім залежала ад развіцця сатырычнага элементу. Смех для ўсходнеславянскага пісьменніка – гэта “не сродак пазабаўляць, пажартаваць, а адзін са спосабаў ад чаго-небудзь перасцерагчы, чаму-небудзь навучыць, асудзіць тую ці іншую з’яву, учынак чалавека” [1, с. 111].

Прынцыпова новым з’яўляецца і факт з’яўлення ў літаратуры такіх паняццяў, як асоба і індывідуальны стыль. Гэта азначае, што жанравая сістэма становіцца шырэйшай, шмат новага выкарыстоўваецца з боку мастацкіх сродкаў, літаратура становіцца разнастайнай.

Жанр ліста налічвае многія стагоддзі згодна сваёй форме, але ў кожную эпоху ён набывае сваё новае непаўторнае гучанне. Колькі існуе